
Tobias Köllner. Religion and Politics in Contemporary Russia. Beyond the Binary of Power and Authority. London and New York. Routledge, 2021. 178 pp.

Milena Benovska

Книгата на Тобиас Кьолнер е посветена на важна и широко обсъждана в социалните науки тема: ‘религия и политика’ в днешна Русия. Сред множеството от заглавия, монографията на Кьолнер се отличава с внимателен баланс между теоретична иновативност и емпирична достоверност. Авторът привилегирова местната перспектива в изследването си, като реалистичен поглед спрямо централните държавни политики. Книгата се опира на солидна теренна работа, извършена с помощта на утвърдени етнографски методи, в централните региони на Русия. Фактологична ѝ достоверност се допълва и от включването в текста на двадесет фотографии. Теренното изследване е проведено през периода 2013 – 2016 г. във Владимир и като коректив – в Санкт-Петербург. Това е второто теренно изследване на автора, след първото (2006 – 2008), чиито резултати са представени в дебютната му книга *Practicing without Belonging? Entrepreneurship, Religion and Morality in Contemporary Russia*. (Berlin: LIT. 2012). С други думи, авторът има сериозен изследователски опит в антропологията на православно-то християнство в Русия.

Теоретична отправна точка в изследването е дихотомията на Макс Вебер власт/ авторитет (power vs authority), която Кьолнер релативизира въз основа на емпиричните си открития. В контекста на съвременното руско православие, авторът показва проблематичния характер на Веберовото разбиране за авторитет като легитимация на политическата власт. Вместо това, Кьолнер показва амбивалентния характер на взаимодействието между Руската православна църква (целостта от клир и миряни) и съвременната руска политика и предлага термина ‘entangled authorities’ (заплетени авторитети). Следващото разграничение е между лично, идеологическо и институционално заплитане. В местна перспектива, отношенията между политическата власт и православието като главни социални актьори в днешна Русия се характеризират с взаимно изгодно сътрудничество, но и с конкуренция за достъп до ресурси и дори с открити конфликти. Като цяло, уводната глава на монографията може да послужи като

компетентен ориентир в изучаването на религията от съвременните социалните науки.

Седемте глави на изследването са посветени на: въвеждането на религиозно обучение (2012) в държавното образование [*‘Основи на православната култура’*] – трета глава; реституцията на църковното имущество (четвърта глава); въвеждането (2008) на празника *‘Ден на семейството, любовта и верността’* (пета глава); религиозния консерватизъм в контекста на национализма и милитаризма в руското общество (шеста глава). Първата и последната глава съдържат, респективно, увода и заключението на книгата. Втората глава съдържа исторически преглед на отношенията между православието и руската политика, от покръстването на Киевска Рус до наши дни.

Въвеждането на религиозно образование с президентски декрет – 2012 г., *Основи на православната култура* [Основы православной культуры] за реда автори е сигнал за държавно фаворизиране на православието сред останалите вероизповедания и превръщането му в „държавна религия“. Авторът показва в местна перспектива, че държавната подкрепа не гарантира автоматично решаване на проблемите и предизвикателствата в руската образователна среда, също и в църквата като институция. От 2006 г. натам яростни дебати в руските медии оспорваха легитимността на религиозното образование. Анализът на Кьолнер разкрива причините: дефицит на подготвени специалисти, които да съчетават педагогическо образование с религиозната компетентност. На практика предметът се преподава или от свещеници без педагогическа подготовка, или от учители без религиозна подготовка или с образование по научен атеизъм. За немалка част от родителите въвеждането на този предмет е сигнал за „клерикализация на образованието“. Въпреки законодателните гаранции, руската мултиетнична среда на практика се изправя пред неравнопоставеност на учениците с различна религиозна принадлежност. От друга страна, сред духовенството липсва единодушие относно това, какво да съдържа предмета *Основи на православната култура*.

Владимир и областта са подходящ „терен“ за изучаване и на частното религиозно образование: православните гимназии. Те са девет във Владимирската епархия (за сравнение – в Калужка епархия те са две). Православните гимназии свидетелстват за широкия спектър на образователните стратегии на ROC. Взаимодействието между държавата и клира на местно равнище показва механизмите на „заплетените авторитети“ (the entangled authorities): като си сътрудничат, конкурират и преплитат, те продължават да са самостоятелни.

Връщането на Руската православна църква на храмови, манастирски сгради, семинарии и др. е част от постсоциалистическите трансформации. Започнал като единични инициативи при перестройката, този процес се ускорява през 1990-те години, но протича като преговори между църковните институции и политическата власт – централна и местна. Президентският законодателен акт от 2010 г. за връщане на църковното имущество поставя реституцията на друга основа и на пръв поглед това е решение за проблемите на църквата. Данните,

които Кьолнер представя в местна перспектива, показват по-сложна картина. Дори ако е безпроблемно върнато на църквата, имуществото е в лошо състояние и реновирането му изисква инвестиции. От друга страна, местните енорийски общности срещат съпротивата на други институции, които са управлявали това имущество преди това. Понякога това са институции с висок символичен престиж като музеите, разположени в църковни имоти; или влиятелни военни организации. Изходът от борбата за достъп до оспорваното имущество е непредвидим в тези случаи. Разбирането за *entangled authorities* разкрива как съгласието между държава и църква на централно равнище се сблъсква с противоречия и конфликти на местно равнище. Реституцията на църковните имоти обаче допринася за насищането на публичното пространство с религиозни символи и го превръща в „постсоциалистически палимпсест“ (с. 34 – 36), чрез едновременното присъствие на мемориални символи от съветско време.

Темите като реституцията на църковните имоти и въвеждането на празника *‘Ден на семейството, любовта и верността’* [*День семьи, любви и верности*] са свързани с по-ранни изследователски интереси на автора (Köllner 2012): строителството и реновирането на църковни сгради; въвеждането на нови политически ритуали. Рецензираната книга засяга сходни теми, но по различен начин и върху нов материал. Общоруският *‘Ден на семейството, любовта и верността’* е политически отговор на демографските проблеми в съвременното руското общество: ниска раждаемост, нестабилност на браковете и др. Единомислието на централната държавна власт и на църквата по тези въпроси е добър пример за идеологическа конвергенция. Политическата инициатива за въвеждане на празника среща подкрепа сред църквата и вярващите. Празнуването му в гр. Муром – Владимирска област (мощите на св.св. Петър и Феврония, патрони на празника, се съхраняват в този град) е шанс за автора да наблюдава „на живо“ механизмите на институционално и личностно заплитане [*entanglement*]. Представителите на политическия и църковен елит от различни равнища си сътрудничат, като създадените междуличностни контакти се използват и в други инициативи след това. Приет благосклонно от руското общество, празникът се сблъсква с непредвидена трудност обаче. Млади двойки настояват да сключат църковен брак в деня на празника. От православна гледна точка това е невъзможно, тъй като според православния календар св.св. Петър и Феврония се почитат в периода на Петровите пости, когато венчавките не са разрешени. Следователно дори при пълно съгласие между светската и религиозна власт, сътрудничеството има своите ограничения, а двете власти остават самостоятелни.

Шестата глава, посветена на религиозния консерватизъм, има ключово значение не само за разбирането на съвременното руско православие, но и за настроенията на руското общество през второто десетилетие на третото хилядолетие. Тази глава анализира участието на църквата в предвоенно обучение на децата (военно-патриотични клубове). Национализмът и милитаризмът са допирни точки в идеологическата конвергенция между съвременното руско пра-

вославие и политическата власт, особено след анексията на Крим през 2014 г. Авторът предоставя ясни емпирични свидетелства и адекватна интерпретация по въпроса. Основателно, той разглежда и въпроса за участието на казаците – военно движение – в различни религиозни инициативи с националистическа (авторът я нарича патриотична) и военна насоченост.

Представянето на казаците в анализа (с.145 – 148) е един от примерите за умението на автора да анализира чувствителни въпроси като милитаризма, антизападните настроения, ксенофобията и др. Без да ги премълчава, той успява да ги представи неутрално, без оценъчност. Предпазливостта понякога го е възпряла да е до край ясен, както при представянето на казаците например. Кьолнер отбелязва, че днешното казашко движение се развива извън географските региони на предреволюционното казачество (Южна Русия, Украйна и Сибир). Това название в съвременна Русия обаче обозначава, освен историческите казаци, и военни формирования, взели участие във военните конфликти при разпадането на Съветския Съюз, включително и в днешната война на Русия с Украйна. Авторът представя с предпазливост и институцията от съветско време Съвет по религиозните дела, като не засяга афилиацията му към КГБ. Освен това, Кьолнер многократно отбелязва дълбокото заплитане (*deep entanglement*) на лично равнище между политическата власт и църквата. Използването на лични връзки показва важен механизъм на социалните взаимодействия в Русия, далеч отвъд отношенията между „политика и религия“. То може да се обозначи и с други термини, като опериране със социалните мрежи или клиентелизъм.

Монографията на Тобиас Кьолнер е задълбочено проникване не само в отношението между „политика и религия“, но като цяло в тъканта на всекидневния живот в Русия. Посветено на публичните аспекти на православието, изследването предлага цялостен поглед към съвременното му състояние. Книгата е съществен и запомнящ се принос, теоретичен и емпиричен, към антропологията на християнството като цяло.

Проф. д.и.н. Милена Беновска
mbenovska@swu.bg;
milena.benovska@gmail.com